

9.REVOLUCIJA

Sa godinom 1915. započela je kod nas neprijateljska propaganda, od 1916. postajala je sve intenzivnija, da bi se konačno na početku godine 1918. pretvorila bukvalno u pravu poplavu. Sad su se već mogla na svakom koraku da spoznaju dejstva ovog lova na duže. Armija je postepeno učila da misli onako kako je to hteo neprijatelj. Nemačko protivdejstvo, međutim zatajilo je potpuno. Armija je imala u svom ondašnjem duhovnom i voljnom vođstvu svakako nameru i odlučnost da prihvati i na ovom polju borbu, samo njoj je nedostajao instrument koji je za ovo bio potreban. I psihološki je bilo pogrešno da same trupe preuzmu ovo objašnjavanje propagande. Ona je morala, ako je trebalo da bude efikasna, da dolazi iz zavičaja. Samo onda moglo se računati na uspeh kod ljudi koji su, naravno, za taj zavičaj već skoro četiri godine izvršavali besmrtna dela junaštva i podnosili odricanja. Samo šta je dolazilo iz zavičaja? Da li je taj propust bio glupost ili zločin?

Krajem leta 1918., posle povlačenja sa južne obale Marne, ponašala se pre svega nemačka štampa već tako bedno nespretno, čak zločinački glupo, da se meni sa svakodnevnim rastućim besom javljalo pitanje: pa zar zaista baš nikoga nema ovde ko će stati jednom na kraj ovom duhovnom upropašćavanju herojstva armije? Šta se događalo u Francuskoj, kada smo godine 1914., u neviđenom pobedničkom jurišu, grunuli u tu zemlju? Šta je činila Italija u danima sloma svog fronta na reci Isonco? A šta opet Francuska u proleće 1918. godine, kada je izgledalo da će napad nemačkih divizija potpuno uzdrmati položaje, i kada su dalekodosežne cevi, teških, dalekometnih baterija počele već da kucaju na vrata Pariza? Kako je, tamo, onim pukovima koji su se u hitnji povlačili šibana u lice usključala nacionalna strast! Kako su samo radili tada propaganda i genijalno uticanje na mase da bi ulili veru u konačnu pobedu u srca slomljenih frontova!

A šta se u međuvremenu događalo kod nas?

Ništa, ili čak još gore nego ništa!

Tada su me često obuzimali bes i ogorčenje, kada bih dobio na čitanje najnovije novine, i kada sam u njima video kako se tu vrši masovno psihološko ubijanje. Češće no jednom mučila me je pomisao, da bih ja, da me je providenje postavilo na mesto ovih nesposobnih ili zločinačkih nezalica ili mlakonja naše propagandne službe, sasvim drukčije objavio rat sudbini. U tim mesecima osetih po prvi put celu zlu ćud sudbine koja me je na frontu i na jednom mestu držala, na kome me je slučajni potez svakog crnca mogao da upuca, dok sam ja na nekom drugom mestu mogao pružiti otadžbini druge usluge. Jer, da bi mi to svakako pošlo za rukom, bio sam još onda toliko smeo da u to verujem. Samo ja sam bio bezimen, jedan od osam miliona! Zato je bilo i bolje da držim jezik za zubima i da, što je moguće bolje, vršim svoju dužnost na mestu na kome sam se našao.

U leto 1915. padoše nam u ruke prvi neprijateljski leci. Njihov sadržaj je gotovo uvek, iako sa nekim izmenama u načinu prikazivanja, bio isti, naime: da u Nemačkoj beda i siromaštvo postaju sve veći; da rat traje beskrajno, a izgledi da se on dobije, sve više iščezavaju; da i narod u otadžbini stoga čezne za mirom, samo "militarizam" kao i Kajzer to ne dozvoljavaju; ceo svet - kome je to vrlo dobro poznato - eto, ni ne vodi zato rat protiv nemačkog naroda, nego, šta više, isključivo protiv jedinog krivca, protiv Kajzera; borba se stoga, neće završiti dok ne bude uklonjen taj neprijatelj miroljubivog čovečanstva; slobodarske i demokratske nacije primiće, govorili su, posle završetka rata nemački narod u savez večnog svetskog mira, koji će biti osiguran od časa uništenja "pruskog militarizma". Za bolje ilustrovanje svega,

tako iskazanog, su onda dosta često bila odštampavana i "pisma iz zavičaja", čiji je sadržaj, izgleda, trebalo da potvrdi ove navode.

Uopšte uzev, uglavnom su se onda svi samo smejali ovim pokušajima. Leci su čitani, pa slani u pozadinu višim štabovima i najčešće opet zaboravljani, dok ne bi vetar ponovo odozgo bacio novi tovar u rovove; najčešće su, naime, to bili avioni koji su služili za dovoz ovih letaka. Kod ovog načina propagande moralo je ubrzo da padne u oči, da se, naime, u svakom sektoru fronta u kojem su se nalazili Bavarci, uvek sa izvanrednom doslednošću huškalo protiv Rusa, sa uveravanjem da nije samo, s' jedne strane, Pruska kriva i odgovorna za ceo rat, nego da, s' druge strane, posebno, protiv Bavarske ne postoji čak ni najmanje neprijateljstvo; naravno, ni Bavarskoj se ne može pomoći dok je god u službi i sarađuje sa pruskim militarizmom, za koga ona, vadi kestenje iz vatre.

Ova metoda uplivanja počela je stvarno već 1915. godine da postiže određene uspehe.

Raspoloženje protiv Pruske raslo je među trupama sasvim vidljivo – a da se odozgo nadole nije čak ni jedan jedini put nešto preduzelo protiv toga. To je već bilo više nego jedna prosta greška iz nehata, koja će se, ranije ili kasnije, na najnesrećniji način morati osvetiti, i to ne "Prusima", nego celom nemačkom narodu, a u to spada, na kraju krajeva, sama Bavarska. U tom pravcu počela je neprijateljska propaganda da postiže bezuslovne uspehe još od godine 1916. Isto tako su već odavno pisma puna jadikovki direktno iz zavičaja vršila svoje dejstvo. Uopšte sada više nije bilo neophodno da ih protivnik još posebno, putem letaka itd. Saopštava frontu. Pa i protiv toga se ništa nije preduzimalo na našoj strani, osim nekoliko psiholoških izuzetno glupih "opomena" s' "vladine strane". Front je bio i dalje preplavljen tim otrovom koji su kod kuće nesmotreno fabrikovale ženturine, a da naravno nisu ni slutile da je ovo bilo sredstvo koje je kod protivnika do krajnosti jačalo pouzdanje u pobedu, i time, dakle produžavalo i otežavalo patnje njihovih milih i dragih na borbenom frontu. Besmislena pisma nemačkih žena koštala su, u vremenu koje je sledilo, života stotine hiljade vojnika.

Tako su se već godine 1916. pokazale različite surmjerne pojave. Ljudi na frontu su grdili i "zabušavali", u mnogim stvarima su već bili nezadovoljni, a ponekad čak i s' pravom ogorčeni. Dok su oni gladovali i trpeli, a pripadnici njihovih familija kod kuće sedeli u bedi, s' druge strane bilo je izobilja i rasipanja. Pa čak i na samom borbenom frontu nije u tom pogledu baš bilo sve u redu. Tako se već onda šušalo sasvim tiho, samo to su još uvek bile "interne" stvari. Isti čovek koji tek što je grdio i gundao, nekoliko minuta kasnije je, čuteći, vršio svoju dužnost kao da je to bilo samo po sebi razumljivo. Ista četa, koja tek što je malo pre toga bila nezadovoljna, grčevito se držala za komad rova koji je imala da brani kao da je sudbina Nemačke zavisila od tih stotinak metara rupčaga u blatu. Još uvek je to bio front stare divne herojske armije!

Razliku između njega i zavičaja doživeo sam u oštrom obrtu.

Krajem septembra 1916. krenula je moja divizija u bitku na Somi. Ona je za nas bila prva od onih, od sad sledećih ogromnih materijalnih bitaka, i utisak se zaista veoma teško mogao opisati, to je bio više pakao nego rat. U vihoru bubnjarske paljbe, koja je trajala nedeljama, držao se nemački front postojano, ponekad samo malo bivao suzbijen, potom je ponovo napredovao, ali nikad nije uzmicao.

Sedmog oktobra 1916. bio sam ranjen.

Srećno sam se povukao i trebalo je sa jednim transportom da krenem u Nemačku. Prošle su dve godine od kada nisam video zavičaj, jedno, pod takvim uslovima, gotovo beskrajno vreme. Skoro više nisam mogao sebi da predstavim kako izgledaju Nemci koji nisu u uniformi. Kada sam ležao u Hermisu, u sabirnoj bolnici za ranjenike, prosto sam uzdrhtao od zaprepašćenja, kada je iznenada jednog koji je ležao pored mene oslovio glas nemačke žene, bolničarke. Posle dve godine prvi put taj zvuk!

Ali, što je onda bliže prilazio granici voz koji nas je trebalo da dovede u zavičaj, utoliko je uznemirenije bilo u duši svakog od nas. Sva ta mesta kroz koja smo mi dve godine pre toga putovali kao mladi vojnici promicala su sada pored nas: Brisel, Leven, Litih i najzad nam se

učini da smo prepoznali prvu nemačku kuću po visokom zabatu i njenim lepim kopcima na prozorima. Otadžbina!

U oktobru 1914. goreli smo prosto od burnog oduševljenja kada smo prešli granicu, sada je vladala tišina i potresenost. Svaki je bio srećan da mu je sudbina još jednom dozvolila da gleda ono što je on svojim životom tako teško morao da brani; i svaki se skoro stideo da drugog pogleda u oči. Gotovo na godišnjicu moga polaska na front dođoh u vojnu bolnicu u Belic kod Berlina. Kakva promena! Iz blata bitke na Somi u bele krevete tog predivnog zdanja! Prosto se čovek u početku nije usuđivao da onako ljudski legne u taj krevet. Tek polako se mogao ponovo navikavati na ovaj novi svet. Ali, na žalost, taj novi svet je bio i u drugom pogledu nov. Duh vojske na frontu izgleda da ovde već nije više bio dobrodošao gost. Nešto što je na frontu jos bilo nepoznato, čuo sam ovde po prvi put: slavljenje sopstvenog kukavičluka. Jer, ono što se i napolju moglo čuti, tj. da se grdi i "gundā", to ipak nikada nije bio poziv na povredu dužnosti ili čak veličanje kukavica. Ne! Strašljivac je važio još uvek kao strašljivac i ništa drugo; a prezir kojim su ga obasipali, bio je opšti, kao i divljenje, koje se ukazivalo stvarnim herojima. Ali, ovde u vojnoj bolnici bilo je delimično već skoro obrnuto: najbestidniji podbunjivači vodili su glavnu reč i pokušavali svim sredstvima svoje jadne rečitosti da pojmove časnog vojnika prikažu kao smešne, a beskarakternost kukavice kao nešto primerno. Nekoliko bednih momaka davalo je ton. Jedan od njih se hvalio da je sam povredio ruku provlačeći je kroz bodljikavu žicu da bi tako dospeo u vojnu bolnicu; on je izgleda sad uprkos ove smešne povrede već beskrajno dugo bio ovde, kao što je i uopšte samo prevarom dospeo u transport za Nemačku. A taj pakosni momak je već tako daleko dogurao da sopstveni kukavičluk drsko prikaže kao izraz veće hrabrosti nego što je herojska smrt časnog vojnika. Mnogi su ga slušali ćutke, drugi su napuštali prostoriju gde je on govorio, a nekoliko njih se i saglašavalo sa njim. Meni se mučnina podigla sve do guše, ali podbunjivače su mirno trpeli u bolnici. Šta se moglo učiniti? Ko je i šta je on bio, moralo se u upravi tačno znati, i znalo se. Pa ipak, ništa se nije dogodilo. Kada sam opet mogao normalno da hodam, dobio sam dozvolu da otputujem za Berlin. Beda je, očigledno, svugde bila strašna. Milionski grad je trpeo glad. Nezadovoljstvo beše veliko. U različitim domovima koje su posećivali vojnici, bio je ton sličan onom u vojnoj bolnici. Imao se utisak kao da upravo namerno ovi momci posećuju takva mesta da bi svoja gledišta dalje širili.

Još mnogo, mnogo gori behu ipak odnosi u samom Minhenu! Kada sam posle ozdravljenja bio otpušten iz vojne bolnice i prekomandovan u rezervni bataljon, činilo mi se da više ne mogu da prepoznam taj grad. Svuda ljutnja, zlovolja i grdnje kud god odeš! A u samom rezervnom bataljonu raspoloženje je bilo ispod svake kritike. Ovde je još delovala silno nespretna metoda postupanja sa frontovskim vojnicima od strane starih oficira instruktora koji još ni jednog jedinog časa nisu bili na frontu i već iz tog razloga su samo delimično mogli da uspostave pristojan odnos sa starim vojnicima. Ti vojnici posedovali su eto, izvesne osobine koje su se mogle objasniti službom na frontu, ali su, međutim, rukovodiocima rezervnih delova trupe ostale potpuno neshvatljive, dok ih oficir koji je isto tako dolazio sa fronta bar znao sebi da objasni. Ovaj poslednji je naravno, sam po sebi sasvim drukčije i bio poštovan od ljudstva nego etapni komandant. Ali, nezavisno od svega toga, opšte raspoloženje je bilo mizerno; zabušavanje je već važio kao znak više mudrosti, verno istrajavanje međutim, kao pečat unutrašnje slabosti i ograničenosti, a kancelarije su bile zaposednute Jevrejima. Gotovo svako piskaralo Jedan Jevrein, a svaki Jevrein Jedno piskaralo. Čudio sam se množini boraca izabranog naroda i nisam mogao drukčije nego da ih upoređujem sa onim beznačajnim brojem njihovih predstavnikana frontu.

Još gore su stvari stajale u privredi. Ovde je jevrejski narod stvarno postao "neophodan". Taj pauk počeo lagano da isisava narodu krv iz svih pora. Zaobilaznim putem preko ratnih društava pronađen je instrument da se postepeno upropasti nacionalna i slobodna privreda. Naglašavana je neophodnost jedne neograničene centralizacije. Tako se, stvarno već godine 1916., 1917. našla gotovo celokupna proizvodnja pod kontrolom finansijskog jevrejstva. Ali,

protiv koga se sada usmeravala mržnja naroda? U to vreme video sam sa užasom kako se približava zla kob, koja je morala da dovede do sloma, ako se u pravom času ne otkloni. Dok je Jevrejin potkradao celu naciju i potčinio je svojoj vlasti, huškalo se protiv "Prusa". Baš kao i na frontu, tako se ni kod kuće protiv ove otrovne propagande nije odozgo preduzimalo baš ništa. Izgledalo je da se uopšte i ne sluti da slom Pruske još zadugo neće sa sobom doneti polet Bavorskoj, čak, naprotiv, svaki pad jednoga moraće sa sobom bez spasa povući u provaliju i drugoga. Ovakvo ponašanje me je beskrajno žalostilo. U tome sam mogao samo da vidim genijalni trik Jevrejina, koji je opštu pažnju sa sebe trebalo da skrene na druge. Dok se Bavarac i Pruska spore, on je obojici izmicao dasku egzistencije ispod nogu; dok se u Bavorskoj grdilo protiv Prusa, organizovao je Jevrejin revoluciju i istovremeno razbijao i Prusku i Bavarsku. Nisam mogao da podnosim ovu prokletu zaševicu između nemačkih plemena i bejah radostan da ponovo dođem na front za koji sam se odmah po svom dolasku u Minhenu ponovo javio. Početkom marta 1917. godine bio sam onda opet u svome puku.

Krajem 1917. godine izgledalo je da je prevladana najniža tačka moralne poraženosti vojske. Cela armija crpla je posle ruskog sloma ponovo svežu snagu i svežu hrabrost. Uverenje da će se borba, sad ipak, završiti pobedom Nemačke počelo je sve više da zahvata trupu. Moglo se ponovo čuti pevanje, a ptice zloslutnice postajahu sve ređe. Ponovo se verovalo u budućnost otadžbine. Naročito je predivno delovanje izazvao italijanski slom u jesen 1917-te; zar se u ovoj pobedi ipak nije video dokaz za mogućnost da se i po strani od ruskog ratišta može da probije front. Divna vera prožimala je sada ponovo srca miliona i dopuštala da se sa olakšanim pouzdanjem hrli u susret proleću 1918-te. Protivnik je, međutim, bio očevito deprimiran. Te zime bilo je nešto mirnije nego inače. Nastupilo je zatišje pred buru. Ipak, dok je front ponovo preduzimao poslednje pripreme za konačno okončanje večne borbe, a na zapadni front odlazili beskrajni transporti ljudi i materijala i dok su se obučavale za veliki napad, u Nemačkoj izbi najveći mogući mangupski štos celoga rata. Nemačka nije trebala da pobedi: u poslednjem trenutku, pošto je pobeda već pretila da se zaleprša na nemačkim zastavama, poseglo se za jednim sredstvom, koje je izgledalo podesno da se jednim udarcem u klici uguši nemački napad s' proleća, i da se pobeda onemogući:

Organizovan je municijski štrajk.

Ako on uspe, moraće nemački front da se skrši i ispuniće se želja lista "Forverc" da se ovog puta više ne zaleprša na nemačkim zastavama pobeda. Front je morao usled nedostatka municije za nekoliko nedelja da bude probijen; ofanziva je time bila sprečena, i Antanta spašena; internacionalni kapital je, međutim, bio uspostavljen za gospodara Nemačke, a unutrašnji cilj marksističke prevare naroda postignut.

Razbijanje nacionalne privrede u cilju uspostavljanja vladavine internacionalnog kapitala - bio je to cilj, koji je takođe postignut zahvaljujući gluposti i lakovernosti jedne strane i beskrajnom kukavičluku druge. Doduše, taj municioni štrajk u odnosu na izgladnjavanje fronta, manjkom oružja nije imao poslednji očekivani uspeh: on je isuviše rano propao, a da bi nedostatak municije kao takav - kakav je bio plan - osudio vojsku na propast. Ali, koliko li je samo užasnija bila moralna šteta koja je time pričinjena!

Prvo: za šta se još borila ta vojska, kada sama otadžbina više uopšte nije htela pobedu? Za koga sve te ogromne žrtve i odricanja? Vojnik treba da se bori za pobedu, a otadžbina štrajkuje protiv toga!

A drugo: kakvo je bilo dejstvo svega ovoga na neprijatelja?

U zimu 1917/18-te nadvili su se po prvi put mračni oblaci na nebeskom svodu savezničkog sveta. Gotovo četiri godine su kidisali na nemačkog džina i nisu ga mogli dovesti do pada; pri tom je to samo bila ruka sa štitom koja mu je bila slobodna za odbranu, dok je mač morao čas na istoku, čas na jugu da zadaje udarce. I sad je džin najzad imao slobodna leđa. Potoci krvi su tekli dok mu je uspelo da jednog od protivnika konačno potuče. Sada je trebalo na zapadu da uz štit dođe i mač, i ako neprijatelju do sada nije uspelo da slomi odbranu, sada je trebalo

njega samog da pogodi napad. Neprijatelj je sada strahovao od napada i strepeo za svoju pobjedu. U Londonu i Parizu nizala su se savetovanja jedno za drugim. Čak je i neprijateljska propaganda sada teško uspevala sa svojom aktivnošću; nije više bilo tako lako da se dokaže bezizglednost nemačke pobjede. A isto je važno i na frontovima, na kojima vladaše potišteno ćutanje, čak i za same savezničke trupe. Toj gospodi je iznenada prošla volja da budu drski. I njima je takode počelo polako da puca pred očima. Njihov intimni stav prema nemačkom vojniku sad se promenio. Dosad je on mogao, eto, da važi za ludaka određenog za poraz; ali, sad je stajao pred njima uništitelj ruskog saveznika. Ovo iz nevolje rođeno ograničenje nemačkih ofanziva samo na istok, izgledalo je sada kao genijalna taktika. Tri godine su ti Nemci jurišali protiv Rusije, u početku prividno bez i najmanjeg uspeha. Gotovo su se smejali ovom besciljnom početku; jer najzad, morao je, taj ruski džin, zahvaljujući brojnoj nadmoćnosti svojih ljudi, da ostane ipak na kraju pobednik, a Nemačka da bude slomljena usled ogromnog gubitka krvi i izgledalo je da će stvarnost ovu nadu i potvrditi. Od septembarskih dana 1914-te, kada su se prvi put pojavile beskrajne kolone ruskih zarobljenika posle bitke kod Tanenberga, krećući se cestama i vozovima prema Nemačkoj, ova reka se gotovo nije prekidala - samo za svaku potučenu i uništenu armiju iskršavala je nova. Neiscrpno je džinovsko carstvo davalo caru sve nove vojnike, a ratu svoje nove žrtve. Koliko dugo je Nemačka mogla da izdrži ovu trku? Zar nije jednom morao doći dan kada više ne bi nakon poslednje nemačke pobjede uvek još u poslednju bitku nastupile poslednje ruske armije? I šta onda? Po ljudskoj proceni mogla je pobjeda Rusije verovatno da se odgodi, ali je ona morala doći.

Sada je došao kraj svim tim nadama: saveznik koji je na oltar zajedničkih interesa položio najveće žrtve u krvi, bio je na kraju svojih snaga i ležao je pred neumoljivim napadačem poražen na tlu. Strah i jeza uvukli su se u srca vojnika koji su do sada slepo verovali. Strahovalo se od nastupajućeg proleća. Jer, ako do sada nije pošlo za rukom da se pobedi Nemač, pošto je on samo delom mogao da se angažuje na zapadnom frontu, kako je trebalo sada još računati s' pobedom, kada se, kako se činilo, i cela snaga te strahovite junačke države skoncentrisala za napad protiv zapada!

Senke južno-tirolskih brda pritiskale su i tištale fantaziju; sve do flandrijskih magli obmanjivale su potučene vojnike kod Kadorne mračne utvare, a vera u pobjedu uzimala je pred strahom od dolazećeg poraza. I tada kada se verovalo da se iz hladnih noći već čuje ravnomerna tučnjava i primicanje jurišnih armija nemačke vojske i kada se u bojažljivoj brizi ukočeno gledalo u dolazeći sud, odjednom sevnu jarko crvena svetlost iz Nemačke i baci zrak do poslednjih levkastih rupa od neprijateljskih granata: u momentu kada su nemačke divizije dobijale poslednje pouke za veliki napad, izbi u Nemačkoj generalni štrajk.

Najpre je svet bio bez četi. A onda prigrabi neprijateljska propaganda, slobodno odahnuvši, ovu pomoć u dvanaestom času. Odjednom bi pronađeno sredstvo da se klonulo pouzdanje savezničkih vojnika ponovo podigne, da se verovatnoća pobjede iznova postavi kao nešto sigurno, a bojažljiva briga zbog dolazećih događaja pretvori u odlučno pouzdanje. Sada se smelo dati pukovima, koji su sa strepnjom očekivali nemački napad, uverenje u najveću bitku svih vremena, da odluka o kraju ovog rata neće pripasti smelosti nemačkog juriša, već istrajnosti sopstvene odbrane. Mogli su Nemci sad i da zadobiju pobjede koliko su još hteli, ali u njihovoj otadžbini je nastupala revolucija, a ne pobednička armija. Ovo uverenje počele su da sade u srca svojih čitalaca engleske, francuske i američke novine, dok je jedna beskrajno spretna propaganda na frontu podizala trupe na noge.

"Nemačka pred revolucijom! Pobjeda saveznika nezadrživa!" Ovo je bila najbolja medicina da se kolebljivom francuskom bradonji i engleskom Tomiju pomogne da se usprave na noge. Sada su mogle puške i mitraljezi još jednom da puste iz sebe vatru, a umesto bekstva u paničnom strahu nastupio je otpor pun nade. To je bio rezultat municijskog štrajka. On je ojačao veru u pobjedu neprijateljskih naroda i otklonio nemoćno očajanje savezničkog fronta,

a posledica toga je bila da su hiljade nemačkih vojnika imale ovo da plate svojom krvlju. Pokretači ovog najpodlijeg mangupskog poduhvata bili su, međutim, kandidati za najviše državne pozicije u Nemačkoj nakon revolucije. Svakako se na nemačkoj strani najpre moglo prividno da savlada vidljivo povratno dejstvo ovog čina, ali na strani protivnika posledice ipak nisu izostale. Otpor je izgubio besciljnost jedne armije, koja ima sve da izgubi, a na njegovo mesto stupilo je ogorčenje jedne borbe za pobedu. Jer, pobjeda je sad prema ljudskom mišljenju morala da dođe, ako se zapadni front samo još nekoliko meseci održi pred nemačkim napadom. U parlamentima Antante spoznala se međutim, mogućnost za budućnost i odobrena su bila nečuvena sredstva za produžavanje propagande u cilju razbijanja Nemačke.

Imao sam sreću da učestvujem u obema prvim i u poslednjoj ofanzivi. Bili su to najogromniji utisci moga života; ogromni stoga jer je sad, eto, poslednji put slično kao 1914. godine, borba izgubila karakter odbrane i poprimila karakter napada. Duboko olakšanje prostrujalo je kroz rovove i prokope nemačke vojske kada je najzad posle više od trogodišnjeg istrajavanja u neprijateljskom paklu došao dan odmazde. Još jednom kliknuše pobjednički bataljoni i poslednji venci besmrtnog lovora visili su na zastavama koje su pobjednički lepršale. Još jednom se prema nebu zaoriše pesme otadžbine i duž beskrajnih kolona u maršu, i po poslednji put se osmehnu milost Gospoda svojoj nezahvalnoj deci.

Na izmaku leta 1918. godine vladala je teška sparina nad frontom. Otadžbina se sporila. Oko čega? Mnogo štošta se prepričavalo u pojedinim delovima trupa na frontu. Rat bi bio sad bezizgledan i samo bi ludak još mogao da veruje u pobjedu. Narod nije više posedovao, kako se govorilo, nikakav interes za dalje istrajavanje, nego je taj interes bio kod kapitala i kod monarhije - ovo je dolazilo iz otadžbine i o tome se i na frontu raspredalo. Front je, najpre, samo vrlo malo reagovao na to. Šta nas se uopšte ticalo opšte pravo glasa? Zar smo se zaboga zato pune četiri godine borili? To je bio podli banditski udarac da se na ovaj način mrtvim herojima u grobu još ukrade ratni cilj. Sa povikom "neka živi opšte i tajno pravo glasa!" nisu nikada u Flandriji jurišali u smrt mladi pukovi, nego sa pokličom "Nemačka iznad svega na svetu". Bila je to mala, ali ipak ne sasvim beznačajna razlika. A oni, međutim, koji su vikali tražeći izbornu pravu nisu najvećim delom bili tamo, gde su sada, eto, hteli da ga izvojuju. Front nije poznavao celu tu političku, partijsku fukaru. Gospodu parlamentarce videli su samo malim delom tamo gde su se časni Nemci u ono vreme nalazili, ukoliko su još imali svoje ruke i noge. Tako je front u svome starom sastavu bio vrlo malo prijemčiv za taj novi ratni cilj gospode Eberta, Sajdemana, Barta, Libknehta, itd. Uopšte se nije shvatalo zašto su odjednom zabušanti mogli da prisvoje pravo da vladaju državom, ne obazirući se na vojsku. Moj lični stav bio je od početka čvrst: mrzeo sam do krajnosti celu tu bandu bednih, partijskih mangupa koji su varali narod. Oдавно mi je bilo jasno da se kod ove bagre zaista ne radi o dobru nacije, već o punjenju njihovih praznih džepova. I da su oni sami sad bili spremni da za to žrtvuju ceo narod i čak ako je nužno da puste Nemačku da propadne, oni su u mojim očima bili zreli za vešanje. Da se uzmu u obzir njihove želje, značilo je da se interesi radnog naroda žrtvuju u korist znatnog broja džeparoša, ali njih ispuniti moglo se samo onda ako je neko bio spreman da Nemačku preda na milost i nemilost.

Tako je, međutim, razmišljao još uvek daleko najveći broj boraca u vojsci. Samo oni koji su dolazili iz otadžbine kao pojačanje postajali su rapidno slabiji i slabiji, tako da njihov dolazak nije predstavljao nikakvo pojačanje, već slabljenje borbene snage. Naročito je mlada popuna bila najvećim delom bez vrednosti. Često je bilo teško samo i poverovati da su ovo sinovi istog naroda, koji je jednom poslao svoju omladinu u borbu za Ipem.

U avgustu i septembru sve brže su se manifestovale pojave raspadanja iako napadačko neprijateljsko dejstvo više nije moglo da se poredi sa užasom naših odbrambenih bitaka. Bitke na Somi i u Flandriji ležale su, nasuprot ovome, daleko u prošlosti, izazivajući jezu. Krajem

septembra moja divizija je po treći put prispela na ona mesta koja smo jednom kao pukovi mladih ratnih dobrovoljaca na juriš osvojili.

Kakvo prisećanje!

U oktobru i novembru 1914-te tamo smo primili vatreno krštenje. S' dubokom ljubavlju prema otadžbini u srcima i sa pesmom na usnama išao je naš mladi puk u bitku kao na igranku. Najdragocenija krv davala se ovde radosno u uverenju da će se tako otadžbini sačuvati njena nezavisnost i sloboda. Jula 1917-te stupismo mi po drugi put na, za sve nas, sveto tle. Zar nisu u toj zemlji počivali najbolji naši drugovi, gotovo još deca, koji su nekad ozarena pogleda za svoju jedinu dragu otadžbinu jurili u smrt. Mi, stari borci, koji smo jednom krenuli sa pukom, stajismo u ponesenosti punoj strahopoštovanja na ovom mestu zakletve "na vernost i odanost sve do smrti". Ovo tle koje je puk tri godine ranije osvojio na juriš trebalo je sada da se brani u teškoj odbrambenoj bici. Tronedeljnom bubnjarskom paljbom pripremao je Englez veliku ofanzivu u Flandriji. Ovde je izgledalo kao da su duhovi pomrlih oživeli; puk se ukopavao u prljavo blato i uvlačio se u pojedinačne rupe i krateri, i nije uzmicao niti se kolebao i postade tako, kao već jednom na tom istom mestu, sve manji i tanji, sve dok napad Engleza najzad ne provali 31. jula 1917-te. Prvih avgustovskih dana bili smo odmenjeni. Puk je spao samo na nekoliko četa: one su se teturale nazad oblepljene naslagama skorelog blata, više nalik na aveti nego na ljude. Ali, osim nekoliko stotina metara rupa od granata, Englez je na sebe samo navukao smrt.

Sad u jesen 1918. godine, stajali smo po treći put na liniji napada iz 1914. godine. Naše nekadašnje odmorište, gradić Komin (Comines), postao je sada poprište borbe. Naravno, iako je poprište borbe bilo isto, ljudi su se promenili: od sada se u trupi, takođe politiziralo. Otrov zavičaja počeo je, kao svugde, takođe i ovde da dejstvuje. Mlada smena vojnih snaga je međutim, potpuno zatajila - oni su došli od kuće. U noći između 13. i 14. oktobra započe englesko artiljerijsko bombardovanje gasnim granatama na južnom frontu kod Ipema; pri tome je upotrebljavan Žuti krst, koji nam po svom delovanju još nije bio poznat, ukoliko se nije radilo o njegovom isprobavanju na sopstvenom telu. Što se mene tiče, trebalo je da ga još te noći i sam upoznam. Na jednom brežuljku južno od Vervika bili smo još te večeri 13. oktobra zapali u jednu viščasovnu bubnjarsku vatru sa gasnim granatama, koja se onda tokom cele noći na manje-više žestok način produžila. Već oko ponoći ispade iz stroja jedan deo nas, među njima nekoliko kamarada odmah i zauvek. Oko podne zahvati i mene bol, na svakih četvrt sata sve jači, i u sedam sati ujutro, oteturao sam se i posrcući sa gorućim očima nazad, noseći sobom svoj poslednji raport u ratu. Već nekoliko sati kasnije moje oči su se pretvorile u užareni ugalj, oko mene nastade tama. Tako sam dospeo u vojnu bolnicu Pazevalk u Pomeraniji i tamo moradoh da doživim revoluciju!

Već duže vremena visilo je nešto neodređeno, ali odvratno u vazduhu. Prepričavalo se i pričalo međusobno da će sledećih noći najzad da "započne". Nisam mogao samo da zamislim šta se pod tim podrazumevalo. U prvom redu mislio sam na neki štrajk, sličan onome od proletos. Nepovoljne glasine dolazile su stalno iz redova mornarice, u kojoj izgleda da je došlo do komešanja. Ali, i to mi je izgledalo više kao bedni proizvod fantazije pojedinih momaka, nego stvar i pojava u širim masama. U samoj vojnoj bolnici govorio je, doduše, svaki o, daj Bože, skorom završetku rata, samo na jedno "odmah " niko nije računao. Novine nisam mogao da čitam. U novembru je porasla opšta napetost.

A onda izbi jednoga dana iznenada i neočekivano nesreća. Naidoše mornari na kamionima i pozivahu na revoluciju, nekolicina jevrejskih junosa bejahu "vođe" u ovoj borbi za "slobodu, lepotu i dostojanstvo" našeg narodnog života. Ni jedan od njih nije bio na frontu. Okolišnim putem jedne takozvane "vojne bolnice za triper" behu ta trojica orijentalaca iz rezervne trupe vraćene u zavičaj. I sada oni u zavičaju podigoše tu crvenu krp (zastavu). Meni je u poslednje vreme zdravstveno bilo nešto bolje. Bol koji je svrdlao u očnim dupljama popuštao

je; postepeno mi je polazilo za rukom da u grubim konturama ponovo naučim da raspoznam svoju okolinu. Mogao sam da gajim nadu da ću bar toliko moci opet da vidim, da bih kasnije mogao da se prihvatim nekoga posla i poziva. Naravno da bih ikada više mogao da crtam, nisam smeo više da se nadam. Tako sam se ipak nalazio na putu postepenog poboljšanja kada se upravo dogodila ta strahota.

Prva nada bila mi je, još uvek, da se kod ove izdaje moralo raditi samo, manje-više o lokalnoj stvari. Pokušah da u tom pravcu ohrabrim i nekoliko drugara. Naročito su moji bavorski drugovi u bolnici bili više nego prijemčivi za to moje ohrabrivanje. Raspoloženje je ovde bilo pre sve drugo nego "revolucionarno". Nisam mogao zamisliti da će i u Minhenu izbiti ovo ludilo: Vernost ka uzvišenoj dinastiji Vitelsbah izgledala mi je, ipak, jača nego volja nekoliko Jevreja. Zato i nisam mogao drukčije nego da poverujem da se radi o puču mornarice koji će sledećih dana biti ugušen. Dodoše ti sledeći dani, a sa njima najužasnija izvesnost moga života. Sve mučnije postajahu sada glasine. Ono što sam smatrao za lokalnu stvar postade sad opšta revolucija; a k' tome dodoše i poražavajuće vesti sa fronta.

Hteli su da kapituliraju. Bože, pa zar je tako nešto još uopšte bilo moguće? Desetog novembra dođe protestantski sveštenik u vojnu bolnicu i održa mali govor; sada saznadosmo sve. Do krajnosti uzbuđen, prisustvovao sam tom malom govoru. Stari, dostojanstveni gospodin izgledalo je da veoma drhti, kada nam je saopštavao, da od sada kuća Hoencolem neće više smeti da nosi nemačku carsku krunu, da je otadžbina postala "republika", da moramo, eto, da molimo svevišnjeg da ovoj meni ne uskrati svoj blagoslov i da u dolazećim vremenima ne napusti naš narod. On, pri tom, svakako, nije mogao drugačije, morao je u malo reči da pomene kraljevsku kuću, hteo je da istakne njihove zasluge u Pomeraniji, u Pruskoj, u celoj nemačkoj otadžbini - pri tom počeo tiho u sebi da plače – a u maloj sali obuze sva srca najdublja utučenost, verujem da nijedno oko nije moglo da zaustavi suze. Ali kada je stari gospodin pokušao dalje da pripoveda i počeo da nam saopštava da mi sad moramo da završimo ovaj dugi rat, da će naša otadžbina ubuduće biti izložena teškim pritiscima, pošto je rat sada izgubljen, i da mi moramo da se povinujemo milosti pobednika, da primirje treba da se prihvati, s' verom u velikodušnost naših dosadašnjih neprijatelja – u tom trenutku ja to više nisam mogao da izdržim. Postade mi nemoguće da još duže tu ostanem. Dok mi je opet pred očima sve pocrnelo, pipajući i povodeći se odoh natrag u spavaonicu, baci se na moj ležaj i zagnjurih vrelu glavu u čebad i jastuke. Od onoga dana, kada sam stajao kraj groba svoje majke, nisam nikad više plakao. Kada bi me u mojoj mladosti sudbina nemilosrdno šćepala, rastao bi moj prkos. Kada je u dugim ratnim godinama smrt iz naših redova otimala tako mnoge drage kamarade i prijatelje, izgledalo mi je skoro kao greh kukati - pa oni su, ipak, umirali za Nematku! A kada, najzad, i samoga mene – još poslednjih dana stravičnog ratovanja - napade podmukli gas i počeo da nagriza moje oči, a ja u strahu da ću zauvek oslepeti, htedoh u jednom trenutku da klonem, tada odjeknu kao grom glas savesti u meni: bedni kukavče, ti izgleda hoćeš da plačeš, dok je u ovo isto vreme hiljadama tvojih drugova sto puta gore nego tebi! 1 tako sam tupo i nemo nosio svoju sudbinu. A sada, međutim, nisam više mogao drukčije. Tek sada ja videh koliko se sav taj lični jad gubi u odnosu na veliku nesreću otadžbine.

Dakle, sve je bilo uzalud. Uzalud sve žrtve i odricanja, uzalud glad i žeđ i to ponekad u beskrajnim mesecima, uzalud časovi u kojima smo, šćepani strahom od smrti, ipak vršili svoju svetu dužost i uzalud smrti dva miliona ljudi, koji su tada pomrli. Zar se nisu sad morali otvoriti grobovi svih tih stotina hiljada, koji su s' verom u otadžbinu nekada pošli u boj da se nikada više ne vrate? Zar se oni nisu morali otvoriti i poslati neme, blatom i krvlju isprskane heroje kao osvetničke duhove u zavičaj, koji ih je tako cinično prevario za njihovu najvišu žrtvu, koju na ovom svetu čovek može da prinese svome narodu? Zar su oni zato umrli, vojnici avgusta i septembra 1914-te, zar su zato pošli u boj pukovi dobrovoljaca u septembru iste godine iza svojih starih drugova? Zar zato potonuše ti dečaci od sedamnaest godina u

flandrijsku zemlju? Da li je to bio smisao žrtve, koju su nemačke majke prinele otadžbini, kada su bolna srca puštale najmilije sinove u rat da ih nikada više ne vide? Zar se sve to dogodilo zato da sada jedna gomila bednih zločinaca može da podigne ruku na otadžbinu? Da li je, dakle, zato nemački vojnik u žarkoj vrelini sunca i snežnoj oluji gladujući, mučen žeđu i smrzavajući se, umoran od besanih noći i beskrajnih marševa, istrajavao? Zar je zato ležao u paklu bubnjarske vatre topova i u groznici borbe sa gasom, ne uzmičući, uvek misleći na jedinu dužnost da brani otadžbinu od prepada neprijatelja? Zaista, i ti heroji su zaslužili spomenik sa natpisom "putniče, ti koji u Nemačku dođeš, javi zavičaju da mi ovde počivamo, verni otadžbini i pokoravajući se dužnosti".

A taj zavičaj?

Samo - da li je to bila jedina žrtva koju smo mi imali da prinesemo? Da li je prošla Nemačka bila manje vredna? Nije li postojala i obaveza prema sopstvenoj istoriji? Da li smo mi još uvek zasluživali da slavu prošlosti dovedemo u vezu sa nama? A kako je, međutim, moglo ovo delo da se podnese budućnosti radi opravdanja? Bedni i propali zločinci! I što sam više pokušavao da se u tom času snađem u ovom užasnom događaju, tim više mi je stid ogorčenja i sramote pekao obraz. Šta je bio prema ovome jadu ceo taj bol u mojim očima? Ono što je zatim sledilo bili su užasni dani i još gore noći -znao sam da je sve izgubljeno. Nadati se u milost neprijatelja, mogli su sa tim da računaju najveći ludaci ili - lažovi i zločinci. U tim noćima rasla je u meni mržnja, mržnja protiv počinilaca ovog zlodela. U danima posle toga intimno sam postao svestan i svoje sudbine. Sada sam morao da se smejem pri pomisli na svoju sopstvenu budućnost, koja mi je pre kratkog vremena jos priređivala tako gorke brige. Zar nije bilo za smejanje graditi kuće na takvom zemljištu? Konačno mi je postalo i to jasno da je ipak nastupilo samo ono od čega sam tako često strepeo, a u šta, sudeći po osećanju, nikada nisam mogao da poverujem.

Car Vilhelm II je kao prvi nemački car vodi marksizma pružio ruku pomirenja, ne sluteći da ti nitkovi nemaju časti. Dok su oni jos držali carsku ruku u svojoj, druga se već masala bodeža. Sa Jevrejinom nema nikakvog paktiranja, nego samo odlučno ili - ili.

A ja odlučih da postanem političar.